

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA POPULAȚIEI ȘI OCUPAȚIILOR LOCUTORILOR DIN DERNA (JUD. BIHOR) SEC. XVI—XVIII

de
DOINA SALAJAN

Dezvoltarea istorică a localității este pregnant ilustrată de evoluția numerică a populației sale, omul fiind elementul primordial a tot ceea ce s-a realizat pe toate planurile vieții social-economice și cultural-politice. Pentru a analiza situația demografică a satului Derna în evul mediu, am folosit documentele de arhivă (conscrierile urbariale, registrele de dijmă și recensăminte ale populației), precum și lucrări generale, cu referiri demografice. Analiza cifrelor oferite de aceste surse ne dă posibilitatea distingerii unor diferențieri numerice chiar pentru populația aceluiași an, alături se poate constata o stabilitate a numărului de locuitori pentru mai mulți ani, ceea ce ne determină să considerăm că datele consemnate nu corespundea întotdeauna realității. Unele dintre izvoare, mai ales documentele de arhivă, nu cuprind populația totală a localității, dându-ne doar posibilitatea calculării ei. Este cazul conscrierilor, care consemnează numai capii de familie, nu toți locuitorii. De asemenea, în aceste documente, fiind întocmite de către stăpînii de pămînt, în scopul ținerii unei evidențe cît mai exacte a veniturilor, nu întotdeauna sînt trecute unele aspecte demografice. Registrele de dijmă, spre exemplu, de cele mai multe ori înscriu numai locuitorii care aveau semănături pentru dijmuit.

Documentele existente (din secolele al XVI-lea și al XVII-lea) nu ne permit o apreciere a numărului locuitorilor în acele timpuri. Știm doar că înaintea asediului Orășii (din anul 1598) erau în localitatea Derna trei gospodării și satul era proprietatea familiei Drágfi¹, iar cu ocazia asediului a fost pustiit, pentru ca apoi să fie din nou populat.

În tabelul de mai jos încercăm să ilustrăm, pe baza izvoarelor amintite, evoluția numerică a locuitorilor pînă la sfîrșitul epocii feudale. Pentru întocmirea tabelului am utilizat registrele de dijmă din perioada anilor 1686—1782:

Anul	Nr. capilor de familie	Anul	Nr. capilor de familie	Anul	Nr. capilor de familie	Anul	Nr. capilor de familie
1552	6	1688	30	1699	18	1720	8
1686	6	1694	6	1712	5	1728	10
1687	11	1697	36	1715	16	1772	31

¹ Mezösi Károly, *Biharvármegye a török uralom megszűnése idejében*, 1692, Budapest, 1943, p. 250—251.

Prima informație care ne permite o apreciere numerică a populației din Derna este conscrierea porților din Bihor din anul 1552. Luînd în considerare faptul că prin poartă se înțelege o unitate impozabilă care cuprinde în general două familii, apreciem că fiecărei porți îi reveneau șase persoane. Astfel, la cele 3 porți, cite avea Derna la acea dată, revin 18 persoane. Cifrele de mai sus ne indică faptul că în secolul al XVI-lea Derna era un sat cu foarte puțini locuitori.

Timp de un secol aproape lipsesc informațiile referitoare la numărul locuitorilor. Acest lucru se datorește evenimentelor politice care s-au succedat și nu au fost favorabile unei dezvoltări armonioase a așezărilor bihorene și, cu deosebire, celor ce se aflau în apropierea Oradiei. La mijlocul secolului al XVI-lea, Bihorul este zguduit de luptele ce se poartă între principii protestanți și imperiul austriac, primii întinzîndu-și autoritatea și asupra ținutului parcurs de cele trei Crișuri. În repetate rînduri, cetatea din Oradea a fost atacată de către turci, care au pustiit orașul și satele din jur. Populația Bihorului a avut de suferit, mai ales în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și după constituirea Pașalicului de Oradea. Din unele sate populația s-a refugiat în alte regiuni, revenind atunci cînd momentele au fost prielnice. Conform defterului din 1665, printre satele pustiite din Bihor figurează și Derna².

După 32 de ani de stăpînire otomană, Bihorul este cîtorpit de către habsburgi, în urma unei suite de victorii obținute în defavoarea semilunei. Infățișarea satelor și a orașelor era jalnică. Oradea însăși ajunsese o imagine palidă a măreției și înfloritoarei așezări orășenești de la mijlocul secolului al XVI-lea. Anii de liniște sînt din nou tulburați de răscoala condusă de Francisc Rakoczi al II-lea, care s-a extins și asupra Bihorului. După înfrîngerea răscoalei, urmează o perioadă de relativă liniște, propice dezvoltării economice a așezărilor. În același timp, se înregistrează și o creștere simțitoare a populației, atît prin întoarcerea vechilor locuitori, cît și prin venirea altora din comitatele vecine.

Urbariul localității Derna, întocmit în anul 1772, ne oferă date despre populația de aici. În urbariu găsim un tabel cu deținătorii de sesie, sau fracțiuni de sesie, și cu jelerii. În urbariu sînt înscrși 28 iobagi și 31 jeleri, cu și fără casă, deci în total 59 familii. Înmulțindu-se cu numărul 5 (așa cum se procedează de obicei pentru aflarea numărului populației în evul mediu) obținem cifra de 295 locuitori existenți în Derna la data întocmirii urbariului³.

Primele atestări documentare ne îndreptățesc să afirmăm că, de la început, Derna a fost locuită de români. Trebuie menționat însă faptul că în documentele dinainte de 1772, numele locuitorilor sînt latinizate, iar din 1772 încoace sînt maghiarizate. Conscriptorii fiind maghiari, au înscris numele cum le venea lor mai ușor, astfel pe Ruja Mihai l-au înscris Rusa Mihaly. În general, prenumele sînt înscrise în corespondentul lor din limba maghiară: pentru Gheorghe — Gyurka; pentru Nicolae — Micloș; pentru Petru — Péter. Prenumele cărora nu le-au găsit corespondent în limba maghiară le-au lăsat așa și le-au înscris după cum au pro-

² L. Borcea, *Unele aspecte ale stăpînirii otomane în Bihor și nord-vestul României, în secolul al XVI-lea și al XVII-lea, în Crisia*, 1974, p. 197.

³ Arhivele Statului Oradea, fond Prefectura județului Bihor, dos. 334.

nunțat localnicii, adică în dialect local: Todyka — Todica; Togyer — Toader; Matye — Matei.

Dintre numele românești de familie trecute în tabelele urbariului din 1772 se mai mențin pînă în zilele noastre o mulțime: Ruja, Borșa, Filip.

Pe măsura dezvoltării economice, în cadrul domeniului stăpînului va aduce și în această localitate slujbași și mînă de lucru din alte părți. Așa se explică faptul că întîlnim în secolul al XIX-lea aici, alături de români, și o populație de altă naționalitate. Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea s-au așezat, în zona piemontană din vestul munților Apuseni, slovaci⁴.

Pronunțatul caracter românesc al localității este subliniat și de lucrările de specialitate în limba maghiară, în care este trecut „sat românesc”⁵.

Strîns legată de naționalitate este și religia locuitorilor. Populația română din Derna este, în totalitatea ei, de religie ortodoxă pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd o parte împărtășește unirea, proces ce se va extinde în secolul al XIX-lea. Populația maghiară era în majoritate romano-catolică, dar nu lipseau nici reformații. În urbariul localității Derna, la paragraful patru, se arată că în sat există un preot de rit ortodox, rit pe care-l urmează toată localitatea și care are dreptul să folosească pășunea comună.

Este bine cunoscut faptul că populația românească a Bihorului era organizată — în primele secole ale mileniului nostru — în obștii satești, care au opus o rezistență înverșunată nobilimii maghiare cuceritoare. Treptat satele românești sînt aservite de feudalitatea laică sau ecleziastică maghiară. Această situație a avut o influență și asupra structurii sociale a populației. Documentele din secolele al XVI-lea și al XVII-lea existente la filiala Bihor a Arhivelor Statului (unde am efectuat cercetări) nu conțin informații în legătură cu categoriile sociale existente în satele Bihorului. Începînd cu secolul al XVIII-lea, documentele sînt mai minuțioase în acest sens, indicînd condiția socială a locuitorilor. După cum este de așteptat, majoritatea locuitorilor din Derna erau iobagi. Alături de aceștia întîlnim și jeleri cu casă și fără casă. Spre deosebire de alte localități din Bihor, în Derna nu se observă o accentuare pronunțată a procesului de jelerizare, numărul jelerilor rămîinînd scăzut pînă în preajma desființării relațiilor feudale. Trebuie să menționăm însă, că în rîndul iobagilor încă din secolul al XVIII-lea se observă o diferențiere materială atît în ce privește suprafața pămîntului, cît și în ce privește numărul animalelor, mai ales al celor de tracțiune pe care le deținea fiecare familie. Diferențierea era accentuată de faptul că unii dintre locuitori dețineau funcții administrative sau în interesul comunității ori în interesul stăpînului. Conscrierile urbariale și alte documente consemnează în Derna existența unor juzi, subjuzi, notari, preoți, paznici, pădurari, vînători și alții. Toți aceștia se bucurau de privilegiul de a fi scutiți de obligațiile urbariale în întregime sau parțial. Pe lîngă aceasta, cei ce erau angajați ai stăpînului mai primeau și plata în bani sau în natură. În conscrierile urbariale toți acești mici slujbași sînt trecuți la rubrica scutiților. Deși uneori aceste funcții erau o adevărată povară pentru iobagi, totuși îi scuteau de prestarea obligațiilor urbariale.

⁴ Liviu Borcea, *op. cit.*, p. 205.

⁵ Fényes M. Elek, *Magyarország Geographiai Szótára*, Pesten, 1851, p. 255.

Ocupațiile de bază ale locuitorilor din Derna erau agricultura, viticultura și pomicultura. Despre plantele cultivate aflăm din conscrierile domeniilor episcopale, precum și din registrele de dijmă. Într-o lucrare anterioară se arată că satul are o suprafață de 1 500 iugăre de pământ, din care 20 iugăre teren arabil, 30 iugăre fină⁶, 2 iugăre vie și restul pădure⁶.

În ce privește cultura cerealelor, aceasta este mai restrinsă, datorită faptului că pământul este accidentat și neroditor. Pe primul plan se situează cultura grâului și porumbului (acesta din urmă s-a introdus în localitate în secolul trecut și acum se generalizează), a meiului și a altor plante. Producția era săracă, nu numai datorită slabei calități a pământului, ci și datorită calității muncilor agricole, precum și a uneltelor folosite. În privința uneltelor folosite în agricultură, în această perioadă nu ne putem formula părerea că ar fi evoluat prea mult. Se folosea tot plugul greu, cu brăzdarul și fierul lat. Presupunerea o întemeiem pe prevederea din urbariu care obligă să se facă aratul cu patru vite, ceea ce înseamnă că, dacă se ara numai cu două vite, arătura ar fi fost de slabă calitate și ar fi diminuat producția. Deoarece gospodăria țărănească era slab înzestrată cu inventar viu și mort, pământul se ara de două ori înainte de a fi semănat. Seceratul se făcea cu mîna sau cu coasa, iar treieratul cu îmblăciul sau cu ajutorul animalelor. Treieratul era una din cele mai grele munci agricole, fapt ce i-a determinat pe iobagi să ceară ca stăpînii de pământ să accepte să preia recolta în paie, nu în grăunțe. În urbariu, se face mențiunea ca stăpînii să nu mai pretindă nona în grăunțe.

În privința asolamentului, deducem din conscrierile urbariale că se generalizează în Derna asolamentul bienal, folosindu-se în același timp și cel trienal, adică o parte din terenul arător să se cultive cu cereale de toamnă, o parte cu cereale de primăvară și o parte să fie lăsată să se odihnească. În criteriile de apreciere a pământului pe categorii se arată ca avantaj „pământul distribuit în trei călcături”⁷.

Despre gunoieria pământului presupunem că se făcea, fiindcă în urbariu apare mențiunea că stăpînii de pământ să nu mai pretindă de la iobagi această muncă, în cadrul obligațiilor de muncă (punctul 7, paragraful VII).

Cîteva date ne permit să reconstituim cu aproximație și producția anuală la unele culturi. Din registrul de dijmă al anului 1686 aflăm că producția de grâu a satului Derna era de 30 cruci de cereale, iar în 1699 Derna dădea 196 cruci de grâu și 23 cruci de orz, din care trebuia să dea dijmă 19 cruci și 11 snopi de grâu, două cruci și 5 snopi de orz, care erau egale cu 9 cîble și 7/8 de grâu și o cîblă și 1/8 orz. Producția de vin era, în 1686, de 56 tine și 30 iuste; în 1686 de 377 tine (din care dădeau dijmă a zecea tină); în 1697 de 40 tine, iar în 1699 de 683 tine, din care dădeau dijmă 60 tine și 35 iuste.

Creșterea animalelor era ocupația situată imediat după agricultură. Era impusă atît de necesitatea completării nevoilor de hrană și îmbrăcăminte, cît și de aceea de a avea animale de tracțiune pentru muncile agricole și a îndeplini obligațiile de lucru impuse de stăpînii de pământ.

Inzestrarea gospodăriilor iobăgești cu animale și unelte era o condiție de bază pentru păstrarea sesiei. După cum arată Lenin, un țaran fără

⁶ *Ibidem*.

⁷ Arhivele Statului Oradea, *fond Prefectura județului Bihor*, dos. 166.

pământ, fără cal, fără gospodărie era un obiect nefolositor pentru exploatarea iobăgistă⁸. Deci țăranul trebuia să dispună de animale de tracțiune pentru a-și asigura dreptul de folosință asupra sesiei.

Din datele pe care ni le oferă documentele de arhivă rezultă că țăranii din Derna creșteau în principal vaci, boi, cai și porci. Condițiile naturale erau favorabile creșterii animalelor, exista pășune suficientă, iar pădurea de stejar din apropiere oferea ghinda necesară pentru a se crește cu ușurință porci, din care, după satisfacerea nevoilor de hrană și a obligațiilor față de stăpînul de pământ, țăranii puteau duce și la tîrg. Boii și caii se foloseau la munca cîmpului, la adusul lemnului din pădure, la satisfacerea obligațiilor de căraușie. Vacile se țineau pentru lapte. Locuitorii se ocupau și cu albinăritul. Din documentele păstrate rezultă că, la 1712, cele cinci familii din Derna aveau 10 boi, 1 cal, 37 porci, 20 oi, 1 stup⁹.

Desigur, în majoritatea cazurilor deținătorii de animale, mai ales a celor de tracțiune, erau iobagi, care trebuiau să efectueze robota cu animalele.

Intrucît conscrierile urbariale de cele mai multe ori înregistrează numai animalele de tracțiune (boi, cai), iar uneori nu înregistrează deloc inventarul viu al supușilor, nu ne putem face o imagine clară asupra creșterii animalelor. Considerăm că și aici — ca și în general — gospodăriile țăărănești erau slab înzestrate cu animale, atît datorită lipsei de preocupare a autorităților în direcția ameliorării raselor de animale, cît și a insuficienței pășunilor și finetelor, ca și a abuzurilor pe timpul căraușiei.

Pentru a-și asigura cele necesare traiului, unii locuitori se ocupau și cu meseriile, cu confecționarea diferitelor unelte și obiecte de uz casnic. Izvoarele ne informează că Derna a fost locuită din cele mai vechi timpuri de meseriași care s-au ocupat, mai puțin sau chiar de loc, cu economia rurală și n-au dorit sesii ample. Această informație, coroborată cu faptul că aici, în Derna, majoritatea locuitorilor aveau pământ puțin, care nu le putea asigura existența, ne face să tragem concluzia că meseriile erau practicate de un număr mare de locuitori. Meseriașii lucrau și pentru stăpînul de pământ, achitîndu-se în felul acesta de obligațiile în muncă ce le aveau. La loc de frunte trebuie să se fi situat meșterii lemnari. Lemnul din pădurea apropiată a oferit prilejul ca să se specializeze meșteri de tot felul. Este posibil ca să fi existat dulgheri (pricepuți în construirea caselor și acareturilor, care se făceau în acea vreme din lemn), tîmplari și rotari. Produsele fierarilor erau foarte diferite: de la potcoave pînă la unelte casnice, topoare, sape, fiare de plug, șine pentru roți, vase de uz casnic, cazane pentru fiert țuică.

Alături de bărbați lucrau și femeile. Creșterea oilor, precum și cultivarea inului și a cînepei, presupune și o industrie casnică dezvoltată, în urma căreia se puteau oferi pe piață pînză și țesături de tot felul, pentru confecționarea îmbrăcămintei. Un mare număr de locuitori lucrau la huta de potasă de la Voivozi.

⁸ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. III, Ed. a II-a, 1961, p. 178—180.

⁹ Arhivele Statului Oradea, *fond Prefectura județului Bihor*, dos. 161, f. 273.

În perioada de destrămare a relațiilor feudale, în întreaga Transilvanie viticultura, exploatarea miniere, topitoriile și alte manufacturi ofereau condiții unde iobagii munceau pentru bani. Odată cu adâncirea diviziunii sociale a muncii între diferitele regiuni, cu creșterea numărului populației desprinsă din agricultură și cu sporirea obligațiilor în bani, se manifestă tot mai puternic antrenarea gospodăriilor țărănești în economia de mărfuri.